

КРУГЛИЙ СТІЛ «ІВАН МАЗЕПА ТА ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ КОЛОРИТ ЙОГО ДОБИ»

Захід, присвячений 385-й річниці з дня народження гетьмана, відбувся 20 березня 2024 р. в Національному заповіднику «Кієво-Печерська лавра». Організаторами виступили Інститут історії України НАН України, Національний заповідник «Кієво-Печерська лавра», Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця», відділ історії козацтва на Півдні України при Науково-дослідному інституті козацтва, ГО «Інститут соціальних стратегій та ініціатив». Наукове зібрання за участі дослідників з України, Польщі, Швеції відкрив директор Інституту історії України НАН України академік НАНУ *Валерій Смолий*. Із привітальним словом звернулися генеральна директорка Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (Батурина) *Наталія Реброва* та заступник генерального директора Національного заповідника «Кієво-Печерська лавра» *Костянтин Крайній*. На пленарному засіданні було заслухано й обговорено ґрунтовні доповіді *Віктора Горобця* (Інститут історії України НАН України), *Олексія Сокирка* (Київський національний університет ім. Т. Шевченка). Обидва виступи присвячувалися І. Мазепі як ранньомодерному правителю, тенденціям державного будівництва в 1687—1709 рр. У дискусії взяли участь *Наталія Старченко*, *Олег Однороженко*.

У ході роботи трьох наступних панелей було виголошено шістьнадцять доповідей, присвячених новим джерелам з історії родоvodu Мазеп, життю й заняттям майбутнього гетьмана у проміжку між завершенням служби в короля Яна II Казимира та вступом на службу до П. Дорошенка, нещодавно віднайденим у шведських архівосховищах матеріалам, археологічним дослідженням у Батурині, поглядам польських істориків на постать І. Мазепи та ін.

Цитування: Ковалевська О. Круглий стіл «Іван Мазепа та просторово-часовий колорит його доби». *Український історичний журнал*. 2024. № 2 (575). С. 235—238. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.235>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2024. № 2 (575)

Доповіді першої панелі переважно стосувалися виявлених в архівах нових матеріалів та залучення їх до мазепознавчих студій. *Ігор Тесленко* (Національний університет «Києво-Могилянська академія») розповів про джерела XVI — першої третини XVII ст., які дозволили під новим кутом поглянути на проблему генеалогії роду Мазеп та їхнє право користування гербом «Курч». Головний висновок дослідника полягає в тому, що Мазепи — це дрібношляхетський рід, який походив із Волині та був пов'язаний із князями Острозькими службовими і клієнтськими відносинами. У продовження теми зв'язків Мазеп із Волинню сенсаційні знахідки оприлюднила *Наталія Білоус* (Інститут історії України НАН України), котра віднайшла записи в луцьких гродських книгах за 1668—1669 рр., що дозволили частково заповнити лакуну в біографії молодого Івана Мазепи, а також надала колегам цікаві відомості щодо місця перебування й на той час ще світського способу життя його матері — Марини (Маріанни) з Мокієвських Мазепиної. Незначні за обсягом записи у судових книгах несуть чимало інформації щодо побутових дрібниць із життя родини Мазеп на Волині як упродовж зазначеного часу, так і на початку служби Івана в гетьмана П. Дорошенка. Дослідниця зі Швеції *Марина Траттнер* розповіла про пошуки матеріалів щодо Мазепи та його доби у Шведському державному архіві. Виявилось, що у цьому сховищі зберігається чимало відомостей часів перебування гетьмана зі старшиною та запорожцями в таборі під фортецею Бендери. Йшлося про матеріали Бендерської комісії, які раніше були недоступні українським історикам. Авторка продемонструвала алгоритм пошуку необхідних документів, а також поділилася з колегами посиланнями на віднайдені у численних архівних фондах дані, яких бракувало в підготовленому шведськими та українськими фахівцями виданні «Скарби шведських архівів: Документи з історії України» (2021 р.).

Значний інтерес учасників круглого столу викликала доповідь *Олега Однорожженка* (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України), присвячена проблемам ідентифікації й датування матриці печатки І. Мазепи з князівським гербом. Сам артефакт перебуває у приватній колекції О. Шереметьєва, що ускладнює його більш докладне сфрагістичне дослідження. Водночас зображення на матриці цілком відповідає відомим зображенням князівського герба Мазепи, яким він міг послуговуватися від 1707 р. Поки що не виявлено жодного документа, скріпленого саме цією печаткою, але, можливо, це лише справа часу.

Перебування І. Мазепи з військом під Полтавою й місце розташування штабквартири гетьмана у селі Жуках стало предметом дослідження *Людмили Шендрик* (Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»), котра докладно розповіла про союзні українсько-шведські сили в околицях Полтави напередодні вирішальної битви 1709 р., а також продемонструвала низку картографічних матеріалів шведського Генерального штабу з позначками місця табору короля Карла XII. Найбільше зацікавило аудиторію питання локалізації саме козацького коша. Завершила роботу першої панелі підготовлена на основі османських документів початку XVIII ст. доповідь *Олександра Середи* (Інститут

сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України), присвячена питанням матеріального забезпечення І. Мазепи та гетьманських козаків під Бендерами.

Друга панель круглого столу представлена доповідями, які в той чи інший спосіб демонстрували відображення подій 1708—1709 рр. у тогочасній голландській пресі (*Олена Бачинська*, завідувачка відділу історії козацтва на Півдні України при Науково-дослідному інституті козацтва) та в польській історіографії другої половини ХХ ст. (*Маріуш Дроздовський*, Інститут історії дипломатичної думки й дипломатичних відносин Білостоцького університету, Польща).

Історія з церковною анафемою, проголошеною І. Мазепі з суто політичних мотивів, а також заходи української церкви щодо її зневаження стали темою доповіді представника ПЦУ протоієрея *Георгія (Юрія Коваленка)*; ГО «Відкритий православний університет Святої Софії-Премудрості»). На дослідженні нагород гетьмана та відображенні цієї проблематики в історіографії акцентувала у своїй доповіді *Наталія Саєнко* (Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»). На прикладі одного з так званих «портретів Мазепи» *Ольга Ковалевська* (Інститут історії України НАН України) продемонструвала роль науково-технічних експертиз у запобіганні створенню та популяризації фальсифікатів, а також їх впливу на продукування сучасних образів гетьмана у живописі та скульптурі.

Третя панель розпочалася після екскурсії до Великої дзвіниці Києво-Печерської лаври, де учасникам круглого столу продемонстрували унікальний дзвін, який став першою жертвою І. Мазепи, зробленою ще в догетьманський період церкві Вознесенія Господнього Києво-Печерського дівочого монастиря, ігуменею котрого з 1683 р. була його мати. Особливостями повернення дзвону до життя поділилася художниця-реставраторка творів із металу І категорії відділу наукової реставрації та консервації рухомих пам'яток Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» старша реставраторка *Наталія Онопрієнко*.

Доповідь *В'ячеслава Станіславського* (Інститут історії України НАН України), присвячена генералові коронної артилерії М. Контському, додала цікавих подробиць до наших відомостей про сучасника І. Мазепи, з яким він відбув освітню подорож Європою, вивчав артилерійську справу. *Аліна Варивода* (Національний заповідник «Києво-Печерська лавра») розповіла про жертви представників родини Мокієвських, близьких родичів Мазепи, Києво-Печерській лаврі та окремим храмам. Продовженням теми меценатської діяльності мала стати доповідь *Ольги Крайньої* (Національний заповідник «Києво-Печерська лавра») та *Ольги Вовк* (ЦДІАК України), присвячена історії жертви вкладного Євангелія Марії Магдалини Мазепиної першій цегляній церкві Печерського Вознесенського монастиря. На жаль, з об'єктивних причин оприлюднити результати свого дослідження доповідачки не змогли, але це буде компенсовано публікацією матеріалів круглого столу.

Науковий захід, присвячений І. Мазепі, був би неповним без виступів археологів. Системні дослідження колишньої гетьманської столиці та її околиць, розпочаті Батуринською археологічною експедицією в 1995 р., а також запо-

чаткування у 2001 р. відповідного українсько-канадського проекту дозволили отримати матеріальне підтвердження того, як виглядав Батурин за часів І. Самойловича та І. Мазепи — чим жив, як боронився й загинув у полум'ї пожежі 2 листопада 1708 р., та суттєво доповнити уявлення істориків про події початку XVIII ст., отримані з писемних джерел. Один із керівників Батуринської археологічної експедиції *Юрій Ситий* (Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця») розповів про дослідження нововідкритої споруди у садибі І. Мазепи на Гончарівці і презентував ґрунтовне дослідження «Археологічні карти Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”» (Чернігів, 2023 р.).

На завершення роботи третьої панелі було представлено дві доповіді, присвячені похресникові І. Мазепи — Григорові Петрові Орлику та важливому теоретичному питанню рецепції справи гетьмана на сторінках трактатів Пилипа Орлика й «Історії русів». Авторка першого виступу *Наталія Дробязко* (Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця») акцентувала на історії віднайдення та запровадження до наукового обігу копії хресної посвідки сина П. Орлика, замовленої його матір'ю у середині XVIII ст. в Батурині. Другу доповідь представив *Ярослав Затилюк* (Інститут історії України НАН України, Національний університет «Києво-Могилянська академія»).

Підбиваючи підсумки роботи заходу, зважаючи на рекомендації директора Інституту історії України НАН України академіка *Валерія Смоля*, а також за підтримки генерального директора Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» *Максима Остапенка*, було ухвалено рішення про публікацію матеріалів круглого столу окремим збірником.

Надійшла / Received 25.03.2024

Ольга КОВАЛЕВСЬКА

Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)

Olha KOVALEVSKA

Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)